

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

1. del.

I Bind. 1866—67.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS O. OLUFSEN.

Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel af J. J. F. Friis

Naar man læser i Bircherods Dagbøger (udgivne af Molbech), at der endnu den 10de Februar 1705 kunde holdes "en lystig Ulvejagt" i Vendsyssel og man desuden, sammesteds (S. 304), læser om den store skade, disse vilde Dyr foraarsage her, maa det i høi Grad undre os, at der den Dag i Dag gives saa faa Minder om dem og deres Ødelæggelser, at det næsten synes, som om Erindringen om dem er uddød samtidig med Deres Udryddelse. Dette bekræftedes end mere ved de Undersøgelser, som bleve anstillede i Vendsyssels forskjelligste Egne for at faae Meddelelser om, hvad man endnu vidste om deres Ophold og Undergang; thi uagtet der kun er forløbet 160 Aar, siden hiin lystige Ulvejagt fandt Sted, og man fornuftigvis maa antage, at disse Dyr i det mindste et halvt Aarhunderede derefter streifede omkring allevegne i Vendsyssel, saa var dog de Efterretninger, vi modtog og for hvilke vi navnlig maa takke Gaardeier P. Gaardboe i Raabjerg, samt Skolelærerne Andersen i Bindslev og Kjær i Hune, sparsomme, at det er at forudsee, at alle Minder aldeles vilde have været uddøde, dersom der endnu var hengaaet 50 Aar, og at man ikke vilde have andre Erindringer om Ulvenes Hærgen, der i sin Tid foraarsagede Vendelboerne saamegen Nød, end hvad der findes derom i gamle Skrifter og i de Stednavne, der begynde med "Ulv", og hvoraf næsten hvert Sogn har et eller andet t opvise.

Skjøndt vi villigen indrømme, at de Undersøgelser, som vi have anstillet, ere i høi Grad mangelfulde – de vilde endog blive det, om vi selv havde bereist Sognene, thi Sagn skal opledes og findes kun ved et længere Ophold paa ethvert Sted, hvor man troer, at det lever i Erindringen –, saa er dog saameget blevet os tydeligt, at Ulvene neppe have opholdt sig i Raabjerg og Skagens Sogne – rimeligviis fordi Føden der fandtes sparsommere –, at de efterhaanden udryddedes i det nordlige Vendsyssel, og at den sydlige Deel rimeligviis paa Grund af de mere sammenhængende Skove og vidtløftigere Mosestrøg endnu i længere Tid, efterat de vare fordrevne fra det Nordlige, maatte døie Ondt af hine vilde Gjæster. Det fremgaaer dernæst af de Sagn, som endnu haves, at Udryddelsen af Dyrene i den nordlige Deel, hvor de naturligviis holdt sig længst i Klitter, Bakker, Moser og Skove, gik for sig enten saa pludselig eller i en saa kort Tid, at Sagnene derom blande Trolddom og Hexeri med i Spillet.

Som en almindelig Bemærkning maa vi imidlertid forudskikke et Par Ord om, hvor vanskelig det i det Hele er at bygge noget Historisk paa et Sagn, der slutter sig til et enkelt Sted; thi det er stundom Stedet, der har givet Anledning til Sagnet, og ikke Sagnet, som fra først af har gjort Stedet mærkeligt. Naar der saaledes fortælles, at der paa Gaarden Kjølkegaards Grund i Hallund Sogn, findes en "Ulvegrav", som har faaet Navn deraf, at en Spillemand engang faldt i den, og at han nede i Graven fandt en fangen Ulv, som han maatte spille for hele Natten, indtil der om Morgen blev bragt ham Hjælp, da Ulven ellers havde ædt ham, saa kan jo dette gjerne være Sandhed; men netop denne Historie fortælles faa saa mange andre Egne, hvor Ulve have hersket eller hesket endnu, at man selv maa fæste den Lid til dette vort indenlandske Sagn, som man troer at kunne skjænke det. Stort bedre hænger det nok heller ikke sammen med Sagnet om Bødkeren fra Aalborg, som igjennem Storskoven skulde kjøre med et stort Bryggerkar til en Herregaard i Vendsyssel og paa Veien blev angreben af en Flok Ulve. Da han saae, at han ikke kunde undflye, lod han Karlen hjælpe sig Karret af Slæden og krøb ind under det, hvorpaa Kudsken galoperede til Gaarden – der nævnes forskjellige – efter hjælp. Da Ulvene kom til Karret og lugtede Bødkeren under det, forglemte de at forfølge Kudsken, som lykkelig slap væk, men søgte nu saameget desto ivrigere at vælte Karret om, hvilket Bødkeren forhindrede ved at skjære dem i Poterne, saa ofte de stak dem ind til ham, idet de vilde kradse Sneen Bort. Endelig kom Folk til fra Herregaarden. Ved at see Blodet af Ulvepoterne omkring Karret, troede de strax, at Bødkeren var bleven ædt; men dette var ingenlunde Tilfældet. Han krøb ligesaa uskadt ud af Karret, som han var kommen derind, hvorimod Ulvene fik nok at gjøre med at faae deres skamferede Forpoter hele igjen.

Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel af J. J. F. Friis

Kjolskegaard.

Hvor derimod Sagnene udtrykkelig nævne Personerne, som spille en Rolle med i dem, bør man fæste mere Lid til dem, og heldigvis ere endnu saadanne opbevarede, som tillige vise Ulvens Dristighed og Farlighed lige til den allersidste tid.

Da vi ere paa Reise, ville vi ogsaa vedblive med en saadan og skal til den Ende fortælle om en Kamp imellem en Hingst og nogle Ulve, som endnu omtales af Mange. En Bonde kjørte fra Hjørring til Bjergby, der endnu ofte kaldes Bierby, navnlig af Bønderne. Paa Veien kom en Ulv ansættende, som strax gav sig til at hyle, og nu vidste Bonden, at han snart vilde have alle Omegnens Ulve paa Halsen. Han spændte derfor fra, saa hurtigt han formaaede, og red bort paa sin Følhopper, idet han lod den anden Hest, som var en kraftig Hingst, sort fra Hoved til Hale og Hovene med, blive tilbage ved Vognen, hvortil han løselig bandt den. Manden red bort paa Følhopperen, fordi han helst vilde skaane den og dertil troede, at Hingsten nok kunde klare sig; men var han reden paa Hingsten, vilde Hopperen ufeilbarlig være leveret. Kort efter at han var kommen hjem, bad han sin Karl om at gaae ud for at see, om han mærkede noget til den sorte Hingst; men strax efter kom Karlen løbende ind og sagde, at en hvid Hingst kom ansættende i fuldt Fiirspring, men at der Intet var at mærke til den sorte. Nu gik Bonden selv ud og saa da, at den hvide Hingst var hans egen, den sorte, der var bleven ligesaa hvid af Sved og Skum, som den ellers var sort. Bonden fik nu Folk med sig for at hente sin Vogn, og fandt da – 14 dræbte Ulve, medens et andet Sagn, med større Sandsynlighed, siger, at Hingsten havde kjæmpet med dette Antal Dyr, uden at omtale, at nogen af disse fandtes dræbte.

At de Sogne, som enten selv havde Skove, Moradser og klitter eller laae i Nærheden af saadanne maa have lidt overordentligt fremfor andre Sogne, er aabenbart, og saaledes veed man endnu i Bindslev Sogn en heel Deel at fortælle om Ulvenes Ødelæggelser, naar de enten gik fra de store Mosestrøg – dengang langt vidtløftigere end nu – Nord for dette Sogn til Baggesvogns Skove eller fra disse til hine. I Nørgaard i Nørre Bindslev Sogn skrabede engang en hungrig Ulv Hul paa taget og dumpede derved ned i Faarestien. Da Eieren om Morgenen lukkede op for Faarene, smuttede Ulven ud imellem Benene paa ham; men han klemte disse saa fast sammen, at Ulven, som var en vældig Knægt, løb med ham et Stykke Vei; men tilsidst drattede Bonden af, og Ulven slap bort. Manden gik nu med modfaldent Sind til si Faaresti, hvor han troede, at alle Dyrene eller saa godt som alle vare ødelagte; men han saa til sin Overraskelse og Glæde, at de alle vare uskadte, hvilket troligt nok, da et vildt Dyr strax taber Appetitten, naar det troer sig fanget.

Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel af J. J. F. Friis

I Horne Sogn lever endnu en ældre Kone, som har hørt af sin Moder, hvorledes dennes Moder engang nær var bleven opædt af Ulve. Hun boede i Krage i Tornby Sogn og var en Aften bleven saaledes forsinket paa en Gaard i Nærheden, at hun først seent kom paa Hjemveien. Da Veien var saa kort, og hun ikke havde hørt Noget til Ulvene, tænkte hun nok, at hun kunde vinde hjem uden Fare for dem, især da hun som en ung Pige var rap til Fods; men Noget fra Hjemstedet mærkede hun, at hun blev forfulgt af en Flok paa 5 Ulve, der havde sit Tilhold deels i Klitterne og deels i Ulvkjær i Horne Sogn. Faren var saa overhængende, at hun mistvivlede om at naae "Raalingen" eller den beboede Længe af Gaarden, og søgte derfor at smutte ind i Faarehuset, der laae Noget derfra. Dette lykkedes hende, nærmest derved at hun under Løbet fik kastet sit røde Skjørt, som Ulvene en Stund opholdtes ved; the de undersøge altid, hvad man paa sin Flugt kaster fra sig, og dette vidste Pigen. Hun maatte nu forblive hele Natten hos Faarene og hørte, hvorledes Ulvene sprang omkring udenfor, løb paa Taget og søgte at krads Hul paa det, Imidlertid vare hendes Forældre i den dødeligste Angst for hende den hele Nat. De havde hørt hendes Skrig om Hjælp, da hun lukkede sig ind, og da Ulvene bleve ved at færdes om Huset, troede de fuldt og fast, at de sloges om deres Datters lemlæstede Lig. Selv vare de begge gamle, manglede desuden ethvert Vaaben og indsaae derfor, at det kun var at offere dem selv med, om de styrtede hende til Hjælp. Heldigviis undlode de det ogsaa – meest fordi de troede, at de alligevel vilde komme for silde – og deres Glæde var derfor dobbelt stor, da hun om Morgenen traadte uskadt ud af Faarefolden og bad dem lukke hende ind.

Sagnene om, at man gravede Faldgruber for at fange Ulve, ere saa almindelige og udbredte, at der ikke kan være Tvivl om, at saadanne have existeret, hvilket i og for sig ogsaa er troligt nok. Man dækkede dem til med Lyng og Græstov og lagde noget Kjød ned i Gruben. Sydøst for Taars Kirke, skal der have være flere saadanne; den ved Kjølskegaard var vist en lignede og Rubjerg fortælles endog om en Taterkjærling, der faldt i en saadan, hvor en Ulv alt var kommen ned. Om Morgenen toges Kjerlingen uskadt op, og da hun ikke havde Noget at spille paa, maatte hun naturligviis ved Trolddomskunster have holdt Ulven fra at æde hende, skjøndt dette Dyr vist var lige saa bange for hende som hun for det.

Da Øland dengang var langt tættere bevokset med Skov og laae saa afsides, maatte dette Sted ret være et fortræffeligt Tilflugtssted for Ulvene, og Sagnet tyder ogsaa hen til, at Øland var det Sted, hvor de holdt sig længst. Engang mødte Kone der en stor Ulv, som ved sin Hysten strax kaldte Kammeraterne til Hjælp. Konen trak imidlertid sit røde skjørt af, hængte det paa nogle Buske og krøb i Skjul af Underskoven, bort fra Skjørtet, som Ulven vedblev at hyle over. Da nu de andre kom til, gjorde de, som de pleie den Dag i Dag, hvor der er Ulve, et almindeligt Angreb paa Skjørtet; men da de ikke fandt andet end dette, og den første Ulv ved sin Hysten rimeligviis havde indbudt dem til et lækkert Aftensmaaltid, fandt de Indbudne det i sin Orden, at den slev maatte give Traktemente, og man vil vide, at de derpaa kastede sig over den og aad den op.

Det er stundom kun ad Omveie, at man faaer at vide, at Ulve have hersket i et Sogn, og en saadan Omvei skal vi her meddele. For kort siden døde en gammel Mand i Tornby, hvis Bedstefader var anseet for at være en Varulv, det vil sige, et Menneske, der til visse Tider omskibes til en Ulv. Engang var denne Mand til Gilde hos en god Ven i Rugtved i Asdal Sogn, og nu mærkede han pludselig, at Forvandlingen forestod. Han løb da ud i en Dal nær Gaarden for at omskabe sig og blive liggende der den Timestid, det varede; men til Ulykke for ham gik Gaardens og Gjæsternes Heste paa Græs der i Nærheden, og ikke saasart havde de mærket Ulvens Nærværelse, før de alle som én styrtede sig over ham. Længe sloges Ulven med Hestene; med da de bleve den for mandstærke, ilede den, forflugt af alle Hestene tilbage til Gaarden, hvor den søgte ind i Forstuen. Men her kom den kun fra Dynen og i Halmen. "En Ulv, en Ulv!" raabtes der fra alle Sider, og endelig lykkedes det at faae Dyret nedlagt; men da vedkommende Bonde med det Samme forsvandt, blev det almindelig antaget, at man havde slaaet ham ihjel som Ulv. Et mildere stemt Sagn vil rigtignok paastaae,

Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel af J. J. F. Friis

at han kun var nær ved at blive dræbt, men at det lykkedes ham i det yderste Øieblik at skabe sig om til et Menneske. Vi skal ikke dvæle ved at undersøge, hvad det her er Sandhed, og endnu mindre skal vi gjøre den ondsksfulde Fortolkning til vor, at Manden havde faaet sig en Dragt Prygl ved Gildet, og at Troen paa hans Varulvenatur havde lavet det Øvrige; thi for en er det nok, at Sagnet i første Udgave beviser, hvad der i øvrigt er troligt nok, at der ogsaa i dette Sogn maa have været Ulve.

Det nærmede sig imidlertid med disse Dyrs Undergangstid, og enkelte Forudsigelser tydede ogsaa paa, at den var nær forhaanden. Da saaledes Christen Skrædder i Bindslev engang kom hjem efter en Udflugt i Nabosognene, hvor han havde syet for Folk, fortalte man ham, at en Ulv var løben med hans Griis. "Lad den have ham," sagde Skræderen, "jeg faaer nok Flesk, naar Ulvene Intet have." Noget lignende fortælles om Præsten i Bjergby, Hr, Vogelius, "der kunde lidt mere end sit Fadervor", thi da en Bonde ved Kirken en Søndag beklagede ham, fordi Ulvene havde taget hans 4 Kalve, svarede han: "Ulvene holder af Kalvesteg ligesom jeg, det er det Hele; men jeg skal have nok deraf, naar Ulvene mangle, troe Du mig."

Disse Spaadomme vare ingelunde gode for Ulvene, og de skulde snart gaae i Opfyldelse; med da Vendelboerne meente, at det var nok saa godt at komme af med Ulvene paa eengang, istedetfor at slaae dem ihjel efterhaanden, gjorde de Aftale med en Troldkjerling, at hun for en vis Betaling skulde skaffe dem bort. Nogle sige, at det var en Troldkarl, andre, at det var en Qvinde, der havde forbrudt sit Liv og paa den Maade skulde frelse det, hvorved Vendelboerne slap af med deres Plagere for endnu bedre Kjøb.

Hvad der her er usminket Sandhed, kan vi ikke sige; thi Sagn staae imod Sagn, næsten fra enhver Kant i Vendsyssel; men da de fleste udtale sig til Fordeel for Troldqvinden, ville vi ogsaa slutte os til dem og saaledes give en saadan Æren for Befrielsen. Hun samlede nu alle Ulvene paa et bestemt sted, begyndende i Bindslev Sogn og sagtens medtagende de øvrige Flokke paa de respective Samlingssteder. I Asdal Sogn skal det have været paa Helligøi, hvorfor man lige til for en Snees Aar siden samledes der hver Andenpintsedag til almindelig Folkeforlystelse, skjøndt denne Skik vist har en langt ældre og smukkere Oprindelse; men især var Tornby Bjerg et almindeligt Samlingssted for de ulykkelige Udvandrere. Hun bandt dem nu alle med røde Baand, og drog afsted syd paa, - efter et enkelt Sagn til Øland, ifølge et andet druknedes de i Limfjorden - men syd paa gik det. Nogle sige, hun red paa den største, Andre at hun gik foran; rimeligviis red hun, naar hun var træt, derfra Uoverensstemmelsen; men deri ere de alle enige, at hun paa Veien mødte en anden Qvinde eller en Mand, som spurgte hende, hvor hun vilde hen med disse Plage. Det var nu en stor Lykke, at den Mødende enten var saa vittig eller kortsynet, at hun (eller han) kaldte Ulvene Plage; thi havde hun (eller ham) nævnt Dyrene ved deres rette Navn, saa var ei alene Trylleriet blevet hævet, men Troldqvinden endog opædt af sit Reiseselskab. Nu gik det meget behageligere, ja paa Spørgsmaalet, om hun havde dem alle, kunde hun nok saa dristig svare: "Der mangler blot Én, som er kommen lidt til Skade; men den kommer strax bagefter." Deri synes dog den gode Kone at have taget Feil; thi ifølge paalidelige Meddelelser, skal en gammel Ulv i mange Aar efter have "hinket" omkring ved Barkholt i Skjæve Sogn, medens Andre søge at redde hendes Ære ved at paastaae, at den Spørgende, kort efter at Kjerlingen og alle Ulvene vare dragne forbi, havde mødt en Ulv, som hinkede efter dem.

Hvorom Alting er, saa maa Ulvenes Udryddelse være gaaet saa hurtigt for sig, at det for den forundrede Samtid blev anset for at være sket ved overnaturlige Midler; thi man kunde ikke fatte den Kraft og de Følger, der ligge i en forenet bestemt Optræden, saaledes som den fra den Tids Herremænd ganske vist maa være lagt for Dagen, idet de følte, at det tilsidst sved til dem slev, naar Ulvene ødelagde Fæsternes Heste, Qvæg og Faar. Det er denne kraftige Fremgangsmaade, som betegnes i Folkesagnene ved Taterkjerlingen, der var dømt fra Livet, ved Troldkjerlingen og Troldkarlen, og de røde Baand, hvormed Ulvene bandtes, ere de Blodstriber, som næsten samtidig i alle Sogne betegnede de steder, hvor de sidste Ulve maatte lade deres Liv før de kjække Jægere.

Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel af J. J. F. Friis

Ved Optagelsen af foranstaaende Sagnhistorie har man troet at burde bemærke, at der haves meget bestemte Angivelser om Ulvenes Udryddelse i Nørrejylland, som falder mellem 1732 og 1769. Ligesom Klapjaget efter Ulve allerede tidligere havde været foreskrevne, saa at endog Klostrene vare pligtige til deri at deltage, saaledes indeholder Jagtforordningen af 18de April 1731 §§ 32 – 38 en Række Bestemmelser "paa det Ulvene i Jylland kan ødelægges."

Til dette Øiemed anordnedes dels offentlige Klapjagter dels udsattes Præmier, som udrededes af Landjurisdictionerne og udgjorde 4 Rd. For en gammel Ulv og 1 Rd. For en Unge. Paa Hovedgaarden Bistrup hænger endnu et meget smukt Billede af en Ulv med følgende Indskrift:

"Hr. Justitsraad de Lichtenberg hafver skudt denne Ulf 1769 d. 12 Januar."

Foto ved fotograf Kirsten Nijkamp

Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel af J. J. F. Friis

Malet af Ole Søndergaard Nielsen (1920-1975) 1936 malet efter originalen ovenfor

Dette skete, efter velvillig Meddelelse af Jægermester F. de Lichtenberg til Løjstrup til Kammerherre Rosenørn, paa en stor ifølge offentlig Foranstaltning foretagen Klapjagt, ved hvilken Godsernes Bønder vare tilsagt at indringe de større Skove, hvor Jagten holdtes. Mellem den til Grevskabet Frysenborg hørende Hovbjerg Skov, som da var gammel Bøgeskov, med større Vildnis af Enebær, og Bistrup Skov laa dengang en større sumpig Elleskov, som nu er ryddet, men kaldtes "Koddeledet". Her havde Justitsraad de Lichtenberg sin Post, og stødte paa denne paa 2 Ulve, af hvilke han nedlagde den ene. Om den anden hørtes aldrig noget senere. Disse Ulve antages der i Egnen at have været de sidste af den jyske Stamme. Naar der senere har viist sig Ulve her i Jylland – hvorom Efterretninger oftere ere fremkomne, uden at deres Rigtighed bestemt kan benægtes, saasom endnu i Vinteren 1864 – 65 fra Frysenborg Egnen-, maa de antages for Streifdyr, sandsynligviis indkomne fra Tyskland, og en saadan Ulv skal endnu i Vinteren 1812 – 13 – være skudt i Nærheden af Viborg. Der er vel dem, som antages, at de ere komne fra Norge eller Sverige under Iislæg; men ligesom flere andre forhold, navnlig Isdriftens Gang, gjøre dette meget lidet sandsynligt, saaledes bestyrkes den modsatte Anskuelse, hvorefter disse Streifulve indkomne syd fra, ogsaa derved, at de kun vides sete i Jyllands midterste Egne, hvor ogsaa de gamle Ulve holdt sig længst, ligesom den hele Retning i de meddeelte Sagn fra Vendsyssel taler herfor.

I forbindelse med ovenstaaende velvillige Meddelelse om Nedlæggelsen af den sidste Ulv i Jylland, skal vi endnu anføre en Notis med Hensyn til Ulvenes Skjæbne, som er funden i en gammel Bog med afrevet Titelblad, men som rimeligviis er en Aarbog, forfattet af Præsten Thomas Lillelund til Aarslev og Tilst Menigheder.

Side 204 fortæller han om den store Qvægpest, som her skede 1743, og tilføjer dette:

"Aaret foran (altsaa 1742) bleve Ulvene ligesaa, undtagen i Skovene, næsten usynlige og en Deel Hunde bleve galne og døde. Man troede og, at Ulvene ligesaa tildeels hendøde."

Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel af J. J. F. Friis

Fr.

Skulle man i middelalderen gøre turen over heden fra Viborg til Karup, var det vigtigste naturligvis ikke at fare vild på den store hede. Gik man en smule galt af retningen, eller kom man til at dreje forkert af, ja så kunne man risikere at gå mange kilometer fejl af målet. Heden var ikke at spøge med. Der var ulve og der var røvere, der levede af at gøre overfald på rejsende. At søge hjælp hos gode folk var svært, der var få mennesker, der boede her, og de boede meget spredt.

"Vejen", som man bevægede sig ad, er det, der senere blev kaldt Hærvejen. Et meget stort system af stier og vognspor, der fulgte den jyske højderyg, og hvis forløb ændrede sig med årstiderne, den færdsel, der foregik, og rejsemålet. "Vejen" er blevet brugt fra den sene jernalder til folkevandringer, transport af levende ål i tønder trukket af oksekærrer fra Ålborg til Nordtyskland, kalk til kirkerne, og til drift af stude og andre husdyr helt frem til 1600 tallet, og sidst men ikke mindst blev den brugt af pilgrimme, der skulle helt til Rom eller "bare" til Karup.

(fra <http://www.gyges.dk>)